

JIŘÍ VOSKOVEC

19. 6. 1905 - 1. 7. 1981

Spojení písmen V + W se stalo legendou u nás i ve světě. Pod každým z nich je zašifrována jedna z osobností Osvo-
bozeného divadla. Druhé v pořadí ukrývá jméno Jana Wericha. Ten je v naší zemi známější, neboť zde celý život pokračoval ve společně započatém díle. Jiří Voskovec, skrytý pod první literou, opustil Československo na počátku komunistické dik-
tatury. Vrátil se do exilu, kde pobýval v době hitlerovské okupace a zbytek života hrál v divadlech a filmu v Evropě i zámoří.

Narodil se v domě Na brázdě v osadě Sázava 19. června 1905 Vilému a Jiřině Wachsmannovým. Otec byl důstojníkem hudby v carské armádě, později příslušníkem československých legií a úředníkem na ruském konzulátě. Během pobytu v legiích si poslovanštil jméno na Václav Voskovec. Matka byla dcerou malíře Soběslava Pinkase. Prostředí, v němž Jiří Voskovec vyrůstal, bylo umělecké a intelektuálské.

V průběhu války byl otec uvězněn, což přivedlo rodinu do velmi tíživé situace a Voskovec byl jako syn zrádce vyloučen ze školy. Později dokončil gymnaziální studia jako mimořádný student. Znamenalo to, že do školy docházel, ale nebyl zapsán a klasifikován. Od roku 1918 studoval řádně na gymnáziu v Křemencově ulici, kde studoval také Werich.

Roku 1920 obdržel stipendium do lycea v Dijonu ve Francii a v letech 1921-1924 tam studoval. Během studií připravil svou první revui inspirovanou učební látkou o starém Egyptě. V té době také prohloubil své přátelství s Josefem Šimou, který pobýval v Paříži; ten mu usnadnil orientaci ve francouzském prostředí a později mu zprostředkoval kontakty s Devětsilem. Výsledkem byly příspěvky do Studentských listů. Členem Devětsilu se Voskovec stal roku 1924, kdy už studoval práva.

Pod pseudonymem Petr Dolan si zahrál v roce 1926 hlavní

roli studenta Ríši ve filmovém zpracování *Pohádky máje*.

Společná tvorba s Werichem započala v lednu 1927 Na Brázdě, kde se pokusili převést Werichovu povídku Muž, který sbíral fotografie rozzuřených lidí do podoby divadelní hry. Nesla název *Vest pocket revue*. Nedostatek prostředků na dekorace a kostýmy předznamenal budoucí podobu divadla. Vše bylo velmi jednoduché, podomácku vyrobené. Premiéra se konala 19. dubna 1927, hra měla 245 provedení. To přesvědčilo autory, aby opustili právnícká studia a věnovali se plně divadlu. V závěru téhož roku vzniká nová hra *Smoking revue* uvedená v květnu 1928. V této hře se poprvé projevila spolupráce herců s hledištěm. Během několika repríz upravili text hry podle reakcí publika a vnesli do něj množství improvizací, což se stalo charakteristickým pro všechny další hry.

Po neúspěchu Nestroyovy hry ...*si pořádně zařadit* na rychlo napsali detektivku *Gorila ex machina čili Leon Clifton čili Tajemství Cliftonova kladívka* uvedenou ještě v listopadu téhož roku. Hra byla pro diváky slušnou zábavou, ale nevyžadovala od nich příliš velké zapojení do děje a vzbudila také mnohem méně reakcí. Ve snaze zachránit návštěvnost vznikly rychlokvašné *Kostky jsou vrženy*, které jsou nejslabším společným dílem. Poslední hrou sezóny byla hříčka *Ska-fandr* uvedená 12. března 1929. Oproti předešlým byla pokusem o přesně kombinovanou situační veselohru. Hra sama nebyla velkým úspěchem. Význam měl především začátek spolupráce s Jaroslavem Ježkem, který "vložil" do hry tři písně.

První hrou v nově otevřeném Osvobozeném divadle v paláci U Nováků bylo *Líčení se odročuje*. Burleska s detektivní zápletkou přežila jen 37 repríz. Zlom v pojetí přinesla hra *Fata morgana* v premiéře 1. prosince 1929. Byla českou podobou americké hudební revue, která upřednostňuje hudbu, choreografii a balet. Ve spojení s groteskoností klade tak na diváka větší nároky a způsobuje mu bohatší prožitek. Hra sklidila úspěch a dala divadlu nový směr. Další hrou ve stejném duchu byla revuální parodie *Ostrov Dynamit* (11. 3. 1930), která přinesla osamostatňování postav a za

pomoci karikatury vytváření obecnějších lidských typů.

Etapu zralé tvorby zahájila hra *Sever proti Jihu* s podtitulem *Válečná revue*, která měla premiéru 1. září 1930. Autoři charakterizovali účel hry jako podvědomé okouzlení a přímočarý účinek netendenční komiky. Stejně orientovány byly i další inscenace *Don Juan and comp.*, provedená 13. ledna 1931, a *Golem* (4. 11. 1931). Jednotícím prvkem je oddělení a zvýraznění přístupu komického od přístupu lyrického, které se prolínají a vytvářejí potřebné napětí umocněné hudebním doprovodem. V závěru roku 1931 vznikla "jedním tahem zloby" antická feérie *Caesar* hraná od 8. března 1932 v bezmála 200 reprízách. Podstatu hry tvoří souběžný rozklad a výklad skutečnosti v rovině slovní hříčky doplněný rovinou obrazného jevištního ztvárnění, což je takřka vrcholná podoba možností tohoto žánru. V další hře *Robin Zbojník* (23. 9. 1932) vytvořili karikaturu politických osobností. Následující hra *Svět za mřížemi* nezaznamenala příliš velký úspěch.

V létě roku 1933 vznikala a 13. října zahájila sezónu hra *Osel a stín*. Pod zápletkou s oslem odrážela politickou situaci Evropy a zároveň přinášela útočnou satirickou bojovností přinášející výzvu k zaujetí postoje ve vypjaté politické situaci. Odstup od bojové linie do komediální zábavy představuje *Slaměný klobouk* uvedený 27. února 1934.

Sezónu 1934-1935 zahájila 19. října hra *Kat a blázen*, která byla přímým vypovězením boje domácímu fašismu. Cílem hry bylo zesměšnit vzrůstající nacionalistické nálady. 28. listopadu 1935 se uskutečnila premiéra prvního skutečného dramatu *Balady z hadrů*. Děj tragické frašky byl inspirován verši Villonova Testamentu "Nuzota z lidí lotry činí a vlky z lesů žene hlad" a zasazen do buržoazní společnosti třicátých let. Hra překonala rekordy a dosáhla 245 repríz. Pohádku pro dospělé představuje hra *Nebe na zemi* (23. září 1936), charakteristická kouzly a divadelními triky.

Na aktuální nebezpečí rozratu republiky reagoval kus *Rub a líc* uvedený 8. prosince 1936. Evokuje rozdělení společnosti a upozorňuje na převrácenost hodnot moderního

světa. V den desátého výročí Vest pocket revue uvedlo Osvobozené divadlo retrospektivní pásmo sestavené z osvědčených scének pod názvem *Panorama 1927-1937*. Na tradici lidových her se zpěvy navazuje 5. listopadu 1937 hra *Těžká Barbora*. Obsahuje svérázné a komediálně nadsazené postavy vytvářející živou a moderní *comedii dell'arte*. Poslední uvedenou hrou byla hra *Pěst na oko aneb Caesarovo finále* 8. dubna 1938, která shrnula poznatky a zásady budované v Osvobozeném divadle od studentského intuitivního k promyšlenému satirickému divadlu.

Kromě práce divadelní stihli V + W natočit ještě několik filmů, v nichž se objevily motivy z jednotlivých představení. Roku 1931 vznikl pod režijním vedením Jindřicha Honzla *Pudr a benzín*, za nímž v těsném závěsu následoval film *Peníze nebo život* (1932). Martin Frič se ujal režie na filmu *Hej rup* natočeném v roce 1934. Posledním společným podnikem byl protest proti fašismu a válce s názvem *Svět patří nám z roku 1937*.

8. listopadu 1938 bylo Osvobozené divadlo uzavřeno a jeho protagonisté prohlášeni za nebezpečné zrádce Říše. Ve snaze zachránit holý život odcestovali v lednu 1939 do Spojených států, kde hráli nejen česky pro krajany, ale i v angličtině. Nejdříve to byla přeložená *Těžká Barbora* a později hra *Osel a stín*. Spolu s Ježkem vytvořili rozhlasové vysílání pro BBC. Po jeho smrti v lednu 1942 připravovali v Americkém úřadu pro válečné informace pravidelné rozhlasové vysílání *Hlasu Ameriky pro Československo*. Do konce války odvysílali bezmála 2000 pořadů. V lednu 1945 debutovali s velkým úspěchem na Broadwayi v *Shakespearově Bouři*. Po Werichově odjezdu, v říjnu 1945, pracoval Voskovec dále pro rozhlas a zároveň režíroval hry pro veřejná představení OSN.

Po návratu do Československa v září 1946 společně vystoupili v nově otevřeném Divadle V + W ve hře *Přišel na večeri* a pokusili se znovu uvést hru *Pěst na oko*. Diváci byli vcelku spokojeni, ale kritika vyjádřila pochybnosti, zda je možný návrat tradičního Osvobozeného divadla. Neschopnost

vytvořit novou vlastní hru způsobila, že se na repertoár dostali tři americké soudobé hry, což vyvolalo vlnu ideologické nespokojenosti. 9. března 1948 se konala premiéra posledního společného díla - uvedení muzikálu *Divotvorný hrnec*. Voskovec ji režíroval a Werich hrál roli vodníka Čochtana. Kritikou však hra i přes značné přizpůsobení "místním" poměrům neprošla.

Voskovec se vrátil k práci pro UNESCO. Odcestoval do Paříže a tam spolu se svou ženou založil americké divadlo, ve kterém uváděl francouzské a americké hry v angličtině. Roku 1950 odcestoval do New Yorku, kde se stal divadelním a filmovým hercem. Role, které dostával, však už nebyly komediální, a tak prožil velký a nelehký přerod z komika v herce charakterních rolí. Jeho nejvýznamějším filmem z té doby je *Dvanáct rozhněvaných mužů* (1957). Na divadle vytvořil více než tři desítky větších rolí, například Einsteina ve hře *Fyzikové* či otce v *Deníku Anne Frankové*. Významné role ztvárnil ve hrách *Láska čtyř důstojníků*, *Desátý muž*, *Višňový sad*, *Šťastné dny* a dalších. Za roli v Čechovově *Strýčku Váňovi* obdržel cenu Village Voice určenou inscenacím mimo Broadway. Sám navíc režíroval a provedl hry Josefa Topola *Slavík k večeři* a *Kočka na kolejích*. Spolupráce s televizí přinesla své plody v podobě seriálů *Nedotknutelní*, *Obhájci* a *Pusté město*.

Jiří Voskovec zemřel 1. července 1981 v Kalifornii na pooperační embolii plic. Až do konce svých dnů žil podle svého přesvědčení: "Že všechno co vás potká, je poprvé. Poprvé a naposled. Každý okamžik života. Proto já hodlám dělat svoje řemeslo do roztrhání těla."